

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА АКАДЕМІЯ МУЗИКИ ім. М.ГЛІНКИ

Кафедра «Вокально-хорового мистецтва»

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

КУЛЬТУРА МОВИ

Рівень вищої освіти	перший
Ступінь вищої освіти	бакалавр
Галузь знань	02 «Культура і мистецтво»
Спеціальність	025 «Музичне мистецтво»

**Дніпропетровськ
2019**

Інформація про викладача	
Прізвище, ім'я, по батькові	Тулянцев Андрій Анатолійович
Наукова ступінь	Кандидат мистецтвознавства
Наукове звання	Доцент
Посада	Завідувач кафедри «Вокально-хорове мистецтво» Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки
Місце роботи	Дніпропетровська академія музики ім. М. Глінки
Адреса кафедри	м. Дніпро, вул. Ливарна, 10, каб. 206
E-mail	ksb2008dnepr@rambler.ru 0937234515
Консультації	
Час	відповідно до графіку індивідуальних консультацій, що розміщений на інформаційному стенді кафедри
Місце	Дніпропетровська академія музики ім. М. Глінки, м. Дніпро, вул. Ливарна, 10, каб. 330

1.АНОТАЦІЯ

Загальні вимоги до якості мовленнєвого навчання на артистів-вокалістів залишаються незмінно досить високими, адже, як засвідчує практика, володіння культурним, правильно сформованим, органічним мовленням позитивно впливає на рівень і якість подальшої фахової діяльності митців. Поруч із загальними вимогами до навчальної підготовки на різних спеціальностях і спеціалізаціях існують і специфічні вимоги, що пов'язані з особливостями роботи артиста-вокаліста на сцені, в тому числі в залежності і від жанрових ознак сценічного виконання. Виходячи з цього, методика викладання мовленнєвих дисциплін для артистів-вокалістів поряд з традиційними загальноприйнятими тренінговими і технологічними завданнями, спрямованими на творче опрацювання тексту, логічного його аналізу, засвоєння навичок мовлення в монолозі та діалозі, дикційне, артикуляційне і орфоепічне нормування, розвиток дихання і звучання, збагачення голосової палітри тощо, містить також завдання вузькофахового спрямування.

2. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

	Години	Кредити
Курс 1; семестр 1; вибіркова		
Всього годин за навчальним планом, з них:	60	2
практичні заняття	17	
Самостійна робота	43	
Форма підсумкового контролю	залік	

3.МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета навчальної дисципліни «Культура мови» – підвищення загального мовно-сценічного рівня студентів; курс безпосередньо пов'язаний з проблемами функціонування мови в суспільстві, на музично-театральній сцені, науковим обґрунтуванням правил організації мовних одиниць залежно від вибору типів мовлення у різних сферах суспільної комунікації, питаннями підвищення культури усного й писемного, а також сценічного мовлення.

Завдання навчальної дисципліни «Культура мови» : курс передбачає оволодіння студентами стилістичною системою мови (стилістикою ресурсів і функціональною стилістикою); вироблення вмій і навичок визначати стилістичні ознаки мовних одиниць у текстах усіх стилів; ознайомлення із стилістичними прийомами і способами використання мовного матеріалу відповідно до умов і цільової настанови; вироблення умінь оцінювати стилістичні можливості мовних засобів; закріплення стилістичних навичок за допомогою конструювання стилістично довершеного тексту; оволодіння текстотворенням в усіх функціональних стилях, підстилях і жанрах; підвищення культури професійного (сценічного), ділового і побутового мовлення.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- норми сучасної літературної мови, як усного, так і писемного мовлення, не припускати змішування мов;
- основні поняття стилістики, стилі мовлення, їх особливості;

- стилістичні ресурси мови, засвоїти стилістичні норми;
- співвідношення онтологічних і власне стилістичних проблем;
- наукову лінгвістичну лексику, термінологію.

уміти:

- диференціювати стилістичні помилки і виправляти їх, редагувати тексти;
- грамотно, стилістично мотивовано моделювати тексти у межах заданого стилю;
- аналізувати мовні явища з функціональної точки зору; давати стилістичну оцінку мовних засобів, використаних у власних текстах із заданою метою.

4.КОМПЕТЕНТНОСТІ, РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

КОМПЕТЕНТНОСТІ (ЗАГАЛЬНІ)

- розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності;
- пошук, оброблення та аналіз інформації з різних джерел;
- міжособистісна взаємодія;
- критика та самокритика;
- оцінка та забезпечення якості виконуваних робіт;
- використання широкого спектру міждисциплінарних зв'язків для забезпечення освітнього процесу в початкових та середніх музичних навчальних закладах;

ФАХОВІ:

- здатність до усвідомлення принципів роботи голосового апарату та практичного оволодіння мовно-виконавськими навичками;
- здатність до самостійного визначення мовно-технічних прийомів відповідно до виконавських завдань твору;
- здатність до надбання навичок критичного самоаналізу;
- здатність до опанування принципів та методів самостійної роботи над репертуаром та вміння використовувати набуті навички в умовах виконання оперних партій.

ЗАПЛАНОВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ:

- застосовувати теоретичні знання та навички в процесі педагогічної діяльності;
- вміння поєднувати акторські завдання з вокалом, вміння володіти артикуляційною та дихальною технікою, інтонацією. створювати образ, мати повну уяву про особистості твору, що виконується;

-вміння виконувати вокальні твори на високому технічному та художньому рівні у відповідності із задачами, що ставляться.

-виявляти розуміння фінансово-адміністративних принципів організації мистецьких заходів, закладів культури та музичної освіти.

5. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Модуль 1. Стилiстичнi засоби словотвору

Тема 1. Предмет «Культура мови».

Культура мови як предмет вивчення. Теоретичний і практичний аспект поняття культура мови. Зв'язок культури мови з іншими мистецтвознавчими дисциплінами. Мова і мовлення в житті людини. Поліфункціональність мови і мовлення. Бесіда про етичне і естетичне у мові. Культура побутової мови. Культура мовлення співака. Культура ділового мовлення. Культура мовлення і письмо. Основні комунікативні ознаки культури мови. Правильність мовлення. Засвоєння імперативних та диспозитивних норм. Надання визначень і наведення прикладів-ілюстрацій граматичних і орфографічних; позитивних і негативних правил. Точність і логічність мовлення. Творення текстів на одну тему за різними комунікативними стратегіями. Виконання вправ на складні випадки української словозміни. Усування труднощів, які виникають у практичному мовленні при вживанні географічних назв, імен і прізвищ, поєднання іменників з числівниками і в застосуванні логічних, пунктуаційних і технічних правил у писемному мовленні. Доречність достатність і ясність мовлення. Спостереження над студентським мовленням, семантико-стилiстичний його аналіз, оцінка і обґрунтування конструктивних пропозицій. Чистота як комунікативна ознака мовлення. Сфери функціонування і критерії стилістичної оцінки лексики обмеженого стилістичного використання. Стилiстична характеристика неологізмів, архаїзмів та історизмів, діалектизмів. Стилiстична оцінка іншомовних слів залежно від міри засвоєння їх літературною мовою і сфери поширення. Терміни і поняття. Стилi, норма, загальномовна норма. Літературна, театральна, вокальна норми мови, стилістичні норми, стилістичне значення (конотація), експресія, стилістема, стилістичні засоби, стилістичний прийом. Стилi: експресивні, функціональні, індивідуальні. Стилi: художній, публіцистичний, науковий, офіційно-діловий, конфесійний, епістолярний, розмовно-побутовий. Фоностилiстика. Значення звукової організації мовлення. Милозвучність мови. Звукопис в художньому мовленні. Спостереження над графіко-фонетичною організацією текстів різних стилів. Аналіз текстів, стилістичний ефект яких створюється акустико-

артикуляційними ознаками звуків. Вправи на чергування в українській мові. Спостереження над алітерацією, асонансами в поетичних текстах. Стилiстичні засоби словотвору. Стилiстичні можливості словотвірних засобів в аспекті їх синонімики. Стилiстичні конотації, що виникають як результат афіксального словотворення. Функції і стилістична характеристика ампліфікації. Переобтяження тексту однотипними словотвірними елементами та їх оцінка з погляду культури мовлення. Словоскладання і його стилістичні функції. Аббревіатури, межі їх поширення, доцільність використання у різних стилях. Характеристика словотвірних засобів сучасної української мови щодо можливостей взаємозаміни, емоційно-експресивного забарвлення, стильової віднесеності.

Тема 2 . Анатомія і фізіологія мовного апарату

Відомості про анатомію і фізіологію мовного апарату. Побудова та механізми управління мовним апаратом. Центральний та периферійний відділ мовного апарату. Системи периферійного відділу. Гігієна мовного апарату. Органи людини, які беруть участь у творенні мовних звуків є мовним апаратом. Артикуляція - робота органів мовлення: губ, язика, м'якого піднебіння, голосових зв'язок. Органи мовлення складаються з органів дихання і органів, які беруть безпосередню участь у творенні звуків. Мовний апарат не є окремим органом людського тіла, а являє собою поєднання органів дихальної та травної систем. Виділяються три «поверхи» мовного апарату: нижній, середній і верхній. Нижній «поверх»:легені, бронхи, трахея, діафрагма. Вони виконують функцію накопичування і видихання необхідного для творення звуків повітря. Середній «поверх» - гортань: щитовидний хрящ, персневидний хрящ, пірамідальні хрящі, голосові зв'язки На цьому «поверсі» твориться акустичний характер (співвідношення шуму і голосу) звуків. Виділяють три основні положення пірамідальних хрящів і голосових зв'язок, відповідно до яких творяться відповідні звуки. Видих: у цьому положенні голосові зв'язки розслаблені, пірамідальні хрящі розсунуті, повітря вільно проходить гортанну щілину. Шепіт: у цьому положенні голосова щілина звужена, між хрящова залишається доволі широкою, видихуване повітря створює слабкий шум. Голос: пірамідальні хрящі зближені і міжхрящова щілина закрыта. Міжв'язочна щілина дуже вузька, голосові зв'язки напружені і коливаються ритмічно під тиском повітряного струменя. У цьому положенні виникає тон. Верхній поверх нараховує: фаринкс (порожнина глотки), ротова порожнина, носова порожнина. У цих порожнинах, які є своєрідними резонаторами, творяться обертони і резонаторні тони та шуми, що породжують конкретні звуки.

Тема 3. Дихання.

Сукупність реакцій біологічного окиснення органічних енерговмісних речовин з виділенням енергії, необхідної для підтримання життєдіяльності організму є диханням. Виховання фонаційного (звукотворчого) дихання. Носове дихання. Самомасаж м'язів, які беруть участь у процесі дихання. Опанування змішано-діафрагматичного типу дихання, виконання дихальних вправ у різних положеннях тіла. Дихальні вправи в русі (нахили, присідання, біг). Виконання тренувальних вправ з використанням слів, прислів'їв, скоромовок. Дихання складається з трьох послідовних етапів: зовнішнього дихання, транспорту газів кров'ю, внутрішнього дихання. Дихання людей можливе через ніс та через ротову порожнину. Еволюція типів дихання. Дихання людини складається з таких процесів: зовнішнє дихання (вентиляція легень) - надходження повітря в повітроносні шляхи і газообмін між альвеолами та зовнішнім середовищем. До цього процесу належать дихальні рухи - вдих і видих, спрямовані на надходження повітря в дихальні шляхи, а з них - до легенів і в зворотному напрямі. У момент мовлення людина від звичайного дихання переходить на так зване „мовленнєве" : повітря виходить у надгортанні порожнини поштовхами. Їх кількість співвідноситься із кількістю складів. Однією із причин швидкої перевтоми голосотворчого апарату є невміння володіти своїм дихальним апаратом. При звичайному фізіологічному диханні співвідношення вдиху і видиху – 1 : 1, а при фонаційному (звукотворчому) – 1 : 10; 1 : 15; навіть 1 : 30. Тобто вдих має бути активним і коротким, а видих – тривалим і рівним. Залежно від того, які м'язи беруть участь у роботі дихального апарату розрізняють такі типи дихання : ключичне, грудне, діафрагматичне, комбіноване. Еволюція типів дихання. 1. Ключичне – таке, при якому високо здійснюються плечі, а за ними і ключиці, лопатки та верхні ребра. Воно неефективне : заповнюються повітрям лише верхні ділянки легенів. Зустрічається рідко (аномалія). 2. Грудне („жіноче" в театральному середовищі) в медицині – середньо реберне. Має переваги над першим, але не є ідеальним. При ньому розширюються середні ребра, втягується живіт, діафрагма не скорочується, нижня ділянка легенів не включається. 3. Діафрагматичне (черевне, абдомінальне) ґрунтується на роботі м'язів діафрагми. Скорочуючись, діафрагма осідає на черевну порожнину, нижні ребра розсовуються, живіт подається вперед. 4. Комбіноване (грудно-черевне) – використовуються всі м'язи грудної клітки і м'язів діафрагми. Розрізняють грудний і черевний типи дихання, залежно від того які м'язи переважають в акті видиху (діафрагма чи міжреберні). Ефективнішим вважають черевний тип, бо він забезпечує глибшу вентиляцію легень. Тип дихання залежить від статі (у чоловіків переважає черевний), професії, віку. В теорії та практиці декламації його називають «правильне». Найповніше

насичує легені повітрям, забезпечує еластичну роботу м'язів діафрагми під час видиху. Правильне дихання. Його ознаки : глибоке, часте, підпорядковане волі виконавця, непомітне.

Дихання – акт рефлексорний, відбувається поза нашою свідомістю. Також – це процес керований, оскільки пов'язаний з мовою. Мовлення, читання вимагають великої кількості повітря, економного його витрачання і вчасного, швидкого і непомітного поповнення. Постановка правильного дихання вимагає дотримання таких вимог: вдихати глибоко носом і ротом; вдихати непомітно (безшумно); не переповнювати запас повітря, вдихаючи його; непомітно поповнювати його резерв при найменшій можливості; не затримувати дихання в паузах; не витрачати запасу повітря до останку, щоб не захлиснулись. Причини порушення регуляції дихання: фізичне навантаження, нестача кисню у повітрі, хвороби серця, легенів, підвищена температура довкілля, порушення функцій центру дихання (травма голови, дія отрути), втрата нервового зв'язку між дихальним центром і дихальними м'язами (пошкодження шийного відділу хребта і спинного мозку).

Тема 4. Виховання мовного голосу.

Значення резонування та артикуляції в роботі над голосом (грудна клітина, трахея, піднебіння, глотка). Резонатори. Атака звука (тверда, м'яка, придихальна). Голос - головний інструмент виконавця. К. Станіславський: „Гарні розмовні голоси трапляються рідко. А коли вони й трапляються, то бувають недостатні своєю силою і діапазоном».

Діапазон – звуковий обсяг, межа від найнижчих до найвищих тонів звучання. Діапазон поділяють на 3 реєстри: а) нижній (трахея, бронхи); б) середній; в) верхній (гортань, носоглотка). Тембр – природне звукове забарвлення. Він залежить від анатомічної будови мовленнєвого апарату, що створює індивідуальні тембри голосів, відмінних один від одного. Вади голосів: слабкість, млявість, сиплість, хриплість, гугнявість, верескливість. Природні властивості голосу: сила, висота, тембр, діапазон. Набуті: темп, політ, звучність, гнучкість. Реєстри голосу (грудний, головний, змішаний). Центрове звучання голосу. Вправи, які допомагають виявити індивідуальний центр голосу. Значення роботи внутрішньо-глоткової і зовнішньої артикуляції у вихованні мовного голосу. Тренування мовного голосу. Сила мовного голосу – певний ступінь гучності звучання голосу, залежить від напруження повітряного потоку, що йде з легенів (не плутати із крикливістю, голосистістю). Сила мовного голосу базується на силі волі, характері, почуттях. Регулюється довільно. Висота мовного голосу – тональні можливості. Залежить від частоти коливання голосових зв'язок. Властивості,

які можна виробити в процесі тренувань: звучність (дзвінкість) – це властивість голосу, який звучить гучно і чітко. Треба налагодити роботу резонаторів і органів дихання. Темп – швидкість читання і мовлення (кожній людині властивий певний темпоритм мовлення, який вона переносить у читання (виробленню темпу сприяє вміння розрізняти і робити паузи різного роду). Політ – здатність забезпечувати хороше сприймання в будь-якому кінці приміщення. Рухливість (гнучкість) – здатність легко володіти 6-а важелями тону: вище-ниже, гучніше-тихіше, швидше-повільніше. Чистота голосу – відсутність вад. Їх треба ліквідувати, усувати. Придих – частина видихуваного повітря не використовується для творення звуку, і створює шум (усувається гімнастикою).

Робота над гекзаметром (розширення діапазону голосу, розвиток сили і легкості звучання). Гекзаметр, або Гексаметр (грец. *hexámetros* — шестимірник) — метричний (квантитативний) вірш шестистопного дактиля (—UU), де в кожній стопі, окрім п'ятої, два короткі склади можуть змінюватися одним довгим, витворюючи спондей. Остання стопа завжди двоскладова — хорей. Як правило, гекзаметр має одну цезуру (після третього складу третьої стопи, а давньогрецький гекзаметр — і після другого складу третьої стопи) або дві (після другого складу другої та четвертої стоп), вона розмежовує вірш на два піввірші: перший — з низхідною ритмічною інтонацією, другий — із висхідною. Метрична схема гексаметра з найуживанішою цезурою така: —UU/—UU/—//UU/—UU/—UU/—U. Гекзаметр застосовується в багатьох жанрах античної поезії (епос, ідилія, гімн, сатира, послання), а в сполучі з іншими розмірами (пентаметр) — в елегіях та епіграмах, до нього зверталися Гомер, Вергілій, Теокрит. У силабо-тонічному віршуванні гекзаметр передається сполученням дактилів (—UU) з хорейми (—U), що замінюють спондеї, стаючи різновидом паузника. У поезії нового часу до гексаметра як розміру, що передає величне та поважне враження, звертався Й. В. Гете («Герман і Доротея»), Генрі Лонгфелло («Еванджеліна»), К. Донелайтіс («Пори року»). В українській поезії гекзаметр спостерігається в доробку К. Думитрашка, П. Ніщинського, Лесі Українки, М. Рильського, П. Тичини, М. Вінграновського.

Тема 5. Дикція.

Дикція (лат. вимова). Манера вимовляти слова, склади й звуки у розмові, співі й декламуванні. Виразність дикції – важлива сторона майстерності актора, співака, промовця. Використання артикуляційної гімнастики (вправи для губ, язика, щелеп). Голосні та їх роль у звучанні. Таблиця голосних. Беззвучна артикуляція. Приголосні звуки, їх значення у формуванні слова. Класифікація приголосних. Артикуляція приголосних окремо, а також в

сполученні з голосними. Вправи з тренування голосних та приголосних звуків в складах, словах, сполученнях слів, прислів'ях. Робота над скоромовками. К. Станіславський про значення роботи над скоромовками. Найпоширеніший недолік у роботі над дикцією - скована нижня щелепа. При такому положенні рот дуже мало відкритий, звук повітрям вільно не виштовхується, голос звучить неприродно, а також виникає різниця між голосними звуками. Ліквідування такого недоліку здійснюється під час мовлення різноманітних вправ на різноманітні склади. Наприклад, «ай-ай; ля-ля; дай-дай; та-та». Така вправа сприяє звільненню нижньої щелепи і правильному положенню роту. Другим недоліком є в'яла пасивна опущена щелепа. При цьому обличчя читця, актора не виразне, безтурботне. Щоб усунути такий недолік слід декламувати вправи на склади: «ду-ду; ту-ту; му-му; мо-мо». Третім – поширеним недоліком у роботі над дикцією є розтягнутість губ у сторони. При такому положенні роту утворюється "відкритий", "плоский" звук.

Правильна артикуляція голосних. Голосна «А»: при її вимові рот розкрити настільки, щоб можна було поміж передніми зубами покласти великий палець ребром. Під час декламації віршів або поточного сценічного репертуару треба всіляко дбати про подачу звука бездоганної інтонаційної точності і прийнятого тембру, вимагати так званого закритого звуку. Обов'язково слід практично показати як закритий звук і так званий „білий”. Сприяти закритому звукові до деякої міри може держання підборіддя трохи вниз. Можна вказати ще один засіб для здобуття закритого звуку, а саме: спочатку подати звук (першу мить) затуленим ротом, а тоді, швидко його розтуливши, артикулювати потрібний голосний звук. Голосний «О»: губи трохи випнуті вперед. Голосний «У»: при його артикуляції губи сильно випнуті вперед. Голосна «І»: рот майже закритий, а губи трохи відтуляються від передніх зубів. Голосна «Е»: рот набуває положення напівусмішки. Цей голосний часто артикулюють неправильно, отже при декламуванні поезії чи взагалі при подачі якогось слова з наголошенням „е” треба бути дуже уважним.

Модуль 2.

Змістовий модуль 2.

Робота читця над текстом

Тема 6. Комплексна система вправ для виховання голосу та мови.

Комплексна система вправ з мови та голосу: в умовах концертної роботи з реальними предметами (м'яч, скакалка, стільці, палка); в умовах ускладненого сценічного руху (стрибки, вправи з м'ячем); розподіл звука в

просторі, у спілкуванні з партнером, в конкретних сценічних умовах (колективні вправи, етюди, мовні ігри). Основні положення виразності читання, мовлення — це його основні засоби логічної та емоційної виразності, основу яких складають: 1. Паузи, їх різновиди і тривалість; 2. Логічні наголоси (тактові та головні) і емоційна функція наголошених слів; 3. Мелодика та її основні види (видозміни); 4. Темп і його варіювання; 5. Позамовні (рухові) засоби виразності (поза, жест, міміка). Паузою (від лат. *pausa* — зупинка) називають зупинку ніж мовними тактами, окремими словами й між складами слів. Відповідно до змісту, почуттів і намірів висловлення (мовами тексту чи власного), а також обставин місця і часу, у яких здійснюється це висловлення, паузи поділяються на: синтаксичні, логічні, психологічні, віршові та фізіологічні. У ряді теоретичних праць і методичних посібників з виразного читання прийнято поділ пауз на логічні, психологічні та ритмічні (віршові). Окремі автори (Г. В. Артоболевський, за ним Б. С. Найдьонов, Т. Ф. Завадська та ін.) справедливо виділяють ще й фізіологічні паузи. Читця-професіонала така класифікація пауз задовольняє, бо має лише одне значення: він враховує різновиди пауз під час підготовки тексту твору до читання, оскільки вони збігаються в основному з розділовими знаками, і це полегшує аналіз тексту. В процесі безпосереднього читання тексту така класифікація пауз практичного значення для читця професіонала не має, бо він читає напам'ять і спирається не на розділові знаки, а на внутрішньо пережитий ті зміст твору, який і диктує йому відповідні паузи.

Підбор вправ для виховання мовного голосу передбачає ті рухи і положення органів артикуляційного апарату, в результаті яких утворюються звуки. Статичні вправи («Лопаточка», «Пташенята», «Чашка», «Голочка», «Стрілка», «Трубочка») спрямовано на утримання артикуляційної пози протягом 6 - 10 секунд. Динамічні вправи («Конячка», «Грибок», «Гойдалки», «Смачне варення», «Змійка», «Часики», «Маятник», «Котушка», «Маляр») вимагають ритмічного повторення 6 - 8 разів рухів, координації, переключення. Використання вправ, у процесі яких виробляються такі положення кінчика язика: а) пропущено за нижні зуби - «почистимо зуби», б) піднятий вгору «маляр», «грибок», «гармошка». Наступна вправа - на переключення з одного положення на інше - «гойдалки». Середня частина мови найбільш обмежена в своїх рухах. Для вироблення підйому середньої частини спинки язика виконують вправу «кицька сердиться». Для відпрацювання рухів для задньої частини мови служать вправи «пароплав гуде», «хованки». Бічні краї язика можуть притискатися до внутрішньої поверхні корінних зубів і не пропускати убік входить струмінь повітря (і, е, с, з, ж, ч, щ); можуть опускатися і пропускати струмінь повітря убік (л); мова може звужуватися (о, у). В освіті звуків так само відіграє роль рухливість губ,

вони можуть витягатися в трубочку (у), заокруглюватимуть (о), оголювати передні зуби (і, с, з, ц, та ін), злегка висунуті вперед (ш, ж). Але найбільшою рухливістю має нижня губа, утворюючи щілину, наближаючись до верхніх передніх зубів (ф, в), змикається з верхньою губою (п, б, м). Нижня щелепа може опускатися, утворюючи носові звуки і підніматися, утворюючи ротові звуки.

Тема 7. Орфоепічні норми

Орфоепічні норми – це загальноприйняті правила літературної вимови.. Українська орфоепія включає норми вимови звуків (голосних і приголосних), а також звукосполучень у процесі асиміляції, подвоєння, подовження, спрощення, збігу звуків. Вимова голосних і приголосних звуків характеризується такими особливостями: – голосні звуки вимовляються повнозвучно в будь-якій позиції(наголошеній чи ненаголошеній) (конвенція, інвестор); звуки [а], [і],[у] передаються завжди чітко і виразно (аудит, акція); ненаголошений [о]не наближається до [а], як у російській мові (конкурент, монополія), але перед складом з наголошеним [у] та [і] – [о](корупція, запорука); ненаголошений [е] вимовляється як [еи], а ненаголошений [и] – як [ие](вексель, дисконт); звуки [е], [і] в іншомовних словах після голосних можуть йотуватися (клієнт, егоїст); – приголосні дзвінки не оглушуються в кінці слів та в середині перед глухими, тільки [г] у словах нігті, кігті, легко, вогко, дьогтю та в похідних від них перед глухими вимовляється як [х]; глухі приголосні перед дзвінками передаються дзвінко (клятьба, просьба); прийменник і префікс з перед глухими послідовно оглушуються (з товаром, з попитом); звук [з] у префіксах роз-, без-, через- та прийменниках без, через перед глухими залежно від темпу мовлення може вимовлятися дзвінко або оглушено (розпорядчий, безприбутковий, через транспорт); губні, шиплячі(неподовжені), задньоязикові і гортанний [г] звучать твердо, лише перед [і] пом'якшено (біржа, мільйон, шість, банкір, архів); у деяких питомих українських та іншомовних словах губні, задньоязикові, гортанний та подовжені шиплячі пом'якшуються перед я, ю (бюджет, кювет, річчю, бездоріжжя); перед [е] приголосні вимовляються твердо (цейтнот, тендер)тощо. Вимова звукосполучень пов'язана з такими процесами: – з асимілятивними змінами; напр., у закінченнях дієслів -ться, -шся вимовляються як [ц?:а], [с?:а] (інвестується, фінансуєшся), -жся,-чся у дієсловах наказового способу передаються як [з?с?а], [ц?с?а] (уріжся, морочся), [з] перед шиплячими уподібнюється до них і вимовляється як [ш:], [ж:], [жш] (зшити, безжурність, безшумний); – з подвоєнням звуків; напр., два звуки вимовляються при збігу однакових приголосних на стику префікса і кореня, кореня і суфікса, двох суфіксів, двох префіксів, основи дієслова і

постфікса (віддаль, корінний, годинник, возз'єднання, піднісся); у похідних від слів з подвоєними звуками (законно, невинність); у прикметниках на –анн-ий, –янн-ий, –енн-ий зі значенням можливості дії (здійснений, але довгожданий); в іншомовних власних назвах (Брюссель, Голландія, Канни, Оттава, Діккенс); у словах алло, брутто, нетто; – з подовженням звуків; напр., подовжено вимовляються звуки [д], [т], [з], [с], [л], [н], [ж], [ш], [ц], [ч] після голосного перед я, ю, є, і, у всіх відмінках імен. сер.р. на -я II відм. (крім Р.в. без закінчення).

Тема 8.Словесний наголос

В українській мові словесний наголос - динамічний, вільний і рухомий. Наголос називають динамічним (силовим), бо наголошений склад звучить сильніше, виділяється більшою напруженістю артикуляції. Український наголос кваліфікують як вільний (різномісцевий), бо він постійно не закріплений за певним складом, як, скажімо, у французькій мові (наголос завжди на останньому складі), чеській та естонській (на першому складі), польській (на передостанньому). Отже, в одних словах він може бути на першому складі (Сумщина, позначка, високо, широко, глибоко), в інших — на другому (навчання, синонім, шофёр, індустрія, низький, ходжу, кошу, роблю, була, було, були), на третьому чи й на останньому (сантиметр, постамент, гастрономія, некролог, чотирнадцять, беремо, живемо, донести). В українській мові наголос рухомий, тобто при змінюванні слів він може переходити з одного складу на інший: сестра — сестрою — сестри, садити — саджу — садять. Словесний наголос в українській мові має властивість переміщуватися, виявляючи усталені закономірності літературної вимови, які відображають норми словозміни і словотворення. У словотворчих моделях афіксальних утворень відображаються не лише певні закономірності використання афіксів для відповідного розряду слів, а й більш або менш усталені норми наголосу в початковій формі слова (при словозміні він може переміщатися, відображаючи інші закономірності), що є типовими або характерними для слів певного словотвірного типу. У суфіксальних іменниках переважає наголос на суфіксах: -ак (-як) — у назвах людей за національною чи територіальною належністю (поляк, подоляк); у назвах конкретних речей (держак); збірних понять (березняк, сушняк); тварин (рисак); -аль — у назвах людей за родом занять, за внутрішніми чи зовнішніми ознаками (скрипаль, носа'ль); -ань — у назвах людей за зовнішніми чи внутрішніми ознаками (здоровань, черевань); -ач — у назвах людей за родом занять (збирач, викладач, але: попихач, привласнювач); у назвах конкретних предметів (рогач, приймач); -ир — у назвах людей за родом занять (командир); у наших конкретних предметів (пустир); -ій — у назвах людей за внутрішніми чи зовнішніми ознаками

(бабій); за родом занять (водій); -ист, -іст (-їст) — у назвах людей за належністю до певних політичних або інших напрямів (ідеаліст, матеріаліст, атеїст); за родом занять (бандурист, цимбаліст); -ук, -ун, -ай, -чук — у назвах людей за родом занять, за зовнішніми чи внутрішніми ознаками (хапун, бородай, але: глашатай, при менш вживаному глашатай); у назвах тварин та інших істот (піску'н, цвіркун, ведмедчу'к); -ильник (-ільник) — на означення людей за родом занять (кріпильник); на означення конкретних предметів (холодильник); -итель — на означення людей за родом занять (повелитель); -унок (-юнок) — на означення конкретних предметів, явищ (поцілунок, малюнок). Так само в іменникових утвореннях жіночого роду наголосом найчастіше виділяються суфікси й іноді — флексія. Наголошення в суфіксальних утвореннях саме суфіксів є засобом вираження словотвірного значення цих афіксів, а досить часте переміщення наголосу, в непрямих відмінках на флексію слугує показником відмінностей у граматичних (реляційних) значеннях слова. В іменниках, утворених суфіксально-префіксальним способом, навпаки, превалює кореневий наголос, наприклад: наплічник, подорожник, загривок, але: підліток, зазубень. Наголос виділяє в словотвірній моделі саме ту морфему, яка виражає основне словотвірне значення слова: у суфіксальних утвореннях — суфікс, а в суфіксально-префіксальних — основу (корінь), до якої приєднуються водночас префікс і суфікс. Оскільки префікс приєднується не до основи, а до цілого слова, зрозуміло, що у префіксальних утвореннях він не може мати на собі наголос. Так, майже всі префіксальні віддієслівні іменники, за винятком тих, в яких виступає префікс ви-, не мають наголосу на префіксі. Наголошеними є префікси ви- (винайдення, вихід, виручка), пра- (непослідовно: прадід, праліс, але прмова, прародич), про- (прадовгий). У безафіксних утвореннях, як уже зазначалося, наголос здебільшого пересувається на префікс (відгукнутися — відгук, доповідати — доповідь, приводити — привід) або на корінь (наділяти — наділ, перегрівати — перегрів, розбігатися — розбіг), рідше залишається незмінним (прогонити — прогін). У безпрефіксній основі дієслова або прикметника наголос здебільшого пересувається наперед (носити — ноша, брести — брід, зелений — зелень, але: синій — синь, блакитний — блакить).

Тема 9. Підготовка художнього твору.

Вибір твору та пізнання його. Закономірності словесної дії. Вияв теми, ідеї, надзавдання в виконавчому творі. Вияв лиш думки, тісно пов'язаної зі стрічкою бачень (уява та поетичність – види стійких бачень). Дійовий аналіз тексту. Пошук підтексту. Процес підготовки художнього твору передбачає застосування цілого ряду прийомів, які, власне, ведуть до сценічного розгляду, переростають у сценічний аналіз. Характеристика змальованого портрету

персонажа, його деталей (очі, руки, поза та інше) у їхній змістовності, індивідуальній та художній неповторності, взаємозалежності є художнім і одночасно естетичним розглядом. Жести і міміка – видима мова душі. Діалоги і монологи – голос внутрішнього «я». Вміння проаналізувати мову персонажів, мову оповідача, невласну пряму мову, внутрішнє мовлення, потік свідомості – то велика майстерність, то розмова студента про стиль і стильові особливості письменника, драматурга, стильову домінанту твору. Це є також естетичний аналіз, що має пряме відношення до розкриття психології змальованих персонажів, бо допомагає глибше збагнути і відчувати її.

Аналізуються також принципи побудови епізодів, розгортання зображеної дії, композиція драматичних творів. Розмова про ці компоненти знову веде до персонажа, а в широкій життєвій проекції – до неповторності людини. Людини з її історією і складною гамою переживань. Отже, до характеристики мотивів і вчинків особистості. Таку характеристику не зробиш, не знаючи світоглядних засад і моральних принципів героя. Їм треба дати також оцінку в зв'язку з позицією, переконаністю митця. Свідомі форми вчинків персонажів зумовлені суспільною діяльністю людини, вони невіддільні від країни, моралі. Свідомість персонажа як вища форма психічної діяльності має суспільний характер і являє собою здатність головного мозку узагальнено й цілеспрямовано відображати дійсність при допомозі відчуттів. Критерієм правильності відображення є суспільна практика. Свідомість є визначальною стороною діяльності психіки персонажів. Інстинкти, інтуїція, установки, звички, навички, гіпноз, манії, лунатизм, афекти, гарячки й присмеркові стани свідомості персонажів належать до несвідомих процесів психіки. До підсвідомого належать неозначені почуття, тобто такі, які в певний момент не цілком усвідомлюються, однаке із свідомістю персонажів драматичних творів щільно пов'язані. Людське «я» персонажів, кожна окрема особистість – неповторні своїм духовним світом, самобутні і невичерпні. Звідси невичерпність і безмежна глибина й різноманітність образу – характеру. Критерій психологічний і покликаний розкрити його глибинну таїну, невичерпність і різнобічність. Звертаємо увагу на процес зародження і розгортання образу, шляхи перцепцій (чуттєве сприйняття зовнішніх предметів) і асоціацій (психологічний зв'язок між окремими нервово-психічними актами – уявленнями, думками, почуттями, внаслідок чого одне почуття, уявлення чи гадка викликає інше). Асоціативний зв'язок відбувається за принципом подібності, суміжності і контрасту. Найсильніше нервово подразнення – контрастне, тому й образ, створений за цим принципом, несе в собі чи не найпотужніший заряд емоційності. Розкриваючи шляхи різних асоціацій у створенні образів, показуючи природність їх виникнення й розвитку в зв'язку з темою, ідеєю автора, його задумом та життєвим

середовищем, що є живильним джерелом образу, виконавець веде тим самим мову про талант драматурга, про його творчу потугу й красу. Ця сила й краса полягає в розкритті життєвої правди, яка у творі стає художньою правдою.

Тема 10. Особливість роботи читця над дієвою прозою.

Виразне читання дієвої прози: синтаксична пауза. Значення розділових знаків для виконавця як «графічних сигналів інтонаційних рухів: допомога у розкритті змісту кожної фрази при попередній роботі над текстом; слугування наочним показником виразності в процесі читання; один з важливих наочних прийомів навчання виразності читання під час роботи над текстом. Вимога: не всі розділові знаки у фразі можуть збігатися з паузою, а пауза у фразі може функціонувати не тільки на місці розділових знаків, а й там, де їх немає, на паузу, таким чином покладається два функціональні завдання: 1) чисто логіко-емоційне, тобто функціонувати у тому місці фрази, де немає розділових знаків і 2) логіко-пунктуаційне, тобто вона може функціонувати у фразі на місці розділових знаків. Логічний наголос — це виділення голосом слова в реченні для підкреслення його логічного (смиислового) значення. Два види наголосів: синтагматичний і логічний. Логічний - обмежений певним колом діяльності: виділяє лише найголовніші слова у складі речення. Всі інші важливі для змісту слова виділяє синтагматичний або, в такому ж розумінні, тактовий наголос. Практика читця: як перший, так і другий наголоси безпосередньо зв'язані з логічним мисленням, при розрізненні двох видів наголосів, логічний обов'язково знаходиться у складі синтагми і таким чином спочатку виступає як синтагматичний або тактовий. Лише після вникнення у зміст фрази він стає логічним, тобто тоді, коли визначаються найголовніші слова серед логічно виділених у складі всієї фрази. Головне завдання читця, — щоб його зрозуміли слухачі. Основа для правильного читання тексту - логічний наголос. Закони, які допомагають виконавцю зрозуміти думку автора і правильно передати її у мовленні - закони логіки мовлення. Вони ґрунтуються на основних законах граматики: підмет — присудок; група підмета — група присудка. І в кожній з цих груп може бути своє основне слово — логічний наголос.

Логічне осмислення тексту: поступове і поглиблене проникнення в текст. Логічний наголос розкривається поступово і може змінювати своє місце, залежно від контексту і мети мовлення читця: у реченні необхідно визначати тільки в цілісному контексті, який допомагає уточнювати, обмежувати чи, навпаки, розширювати смисл речення і роль наголошених слів. Найголовніший елемент інтонації - мелодика мовлення. Паузи вказують на зупинки, зумовлені змістом фрази, а логічні наголоси безпосередньо на зміст і почуття, мелодика відтворює цей зміст і почуття. Можна точно і

правильно визначити зовнішній (логічний) і внутрішній (психологічний) зміст фрази, але відтворити його без участі мелодики майже неможливо. Мелодика — це певні зміни голосу в межах підвищення й пониження, а також сили і тривалості звучання в процесі мовлення. Найбільша виразність мелодичних змін мови: логічні наголоси у мовних тактах. Кожний мовний такт у фразі має свій логічний наголос — головне за змістом слово. Мелодика ж прикрашає те слово найрізноманітнішими відтінками наших почуттів: звеличенням чи пониженням, схваленням чи осудженням, любов'ю чи ненавистю, радістю чи смутком, повагою чи зневагою, іронією.

Правильне визначення загальної мелодики фрази - визначення її в кожному мовному такті, але в єдності з загальним тоном, зовнішнім (логічним) і внутрішнім (психологічним) змістом цієї ж фрази. Донесення повноцінності змісту твору до слухачів вимагає вмілого використання ще одного елемента інтонації — темпу. Поняття «темп» - швидкість, певний рух. У мовленні — це швидкість, яка вимірюється кількістю виголошуваних складів на секунду. Швидкість як якість читання «полягає в навичці схоплювати зором буквенний склад слова й відтворювати його в звуках». А швидкість (темп) — у правильності, природності відтворення змісту твору, темп мови, як і інші елементи інтонації, завжди зумовлений змістом. Зміни темпу в бік прискорення чи уповільнення завжди диктуються змістом і осмислюються в тісному зв'язку з усіма іншими елементами інтонації. Мовлення, позбавлене чуття темпу, сприймається одноманітно, невиразно. Темп як елемент інтонації - важливий засіб виразності читання. Неосмислені зміни темпу в бік сповільнення чи прискорення, як і паузи, наголоси чи мелодика, можуть надати фразі іншого смислового значення. Читець: досконале чуття темпу, вільне користування плавністю, злітністю, швидкістю, легкістю і чіткістю мовлення.

Темп і настрої змінюються відповідно до змісту не тільки у бік прискорення чи сповільнення, а й мають безліч відтінків у межах певного висловлювання. Загальний повільний, середній чи швидкий, відповідно до змісту своєї матеріальної основи, ще може мати ряд різноманітних темпів, пов'язаних з окремими словосполученнями чи окремими словами. В одній окремій фразі, яка характеризується певним загальним темпом, можуть бути слова, що вимагатимуть уповільнення або пришвидшення вимови: «повільно», «ледь-ледь», «поплентався», «поплився» і подібні в будь-якій фразі вимовляються повільно. А такі, як «швидко», «швидко-швидко», «блискавично», «вибухнув», «підскочив» і подібні вимовляються швидко. Прискорення або сповільнення темпу мовлення створюється внаслідок скорочення або видовження тривалості пауз між мовними тактами, а також і за рахунок короткої або подовженої вимови наголошених голосних чи

наголошених складів в окремих словах чи словосполученнях. Крім основної смислової функції, темп залежить від багатьох інших факторів: від форми самого матеріалу мовлення, від ступеня важливості виголошення, від індивідуальних особливостей мовця, від його психофізичного стану.

5. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	Сем	інд	с.р.		л	п	сем	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Стилiстичнi засоби словотвору.												
Тема 1 Предмет «Культура мови».	6		2		-	4						
Тема 2. Анатомія і фізіологія мовного апарату.	6		2		-	4						
Тема 3. Дихання.	6		2		-	4						
Тема 4. Виховання мовного голосу.	6		2		-	4						
Тема 5. Дикція.	6		2			4						
Разом за змістовим модулем 1	30		10		-	20						
Змістовий модуль 2.Робота читця над текстом												
Тема 6. Комплексна система вправ для виховання голосу та мови.	6		2		-	4						
Тема 7. Орфоепічні норми.	6		2		-	4						

Тема 8.Словесний наголос.	6		1		-	5						
Тема 9. Підготовка художнього твору.	6		1			5						
Тема 10. Особливість роботи читця над дієвою прозою.	6		1			5						
Разом за змістовим модулем 2	30		7		-	23						
Усього годин	60	-	17		-	43						

6. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ в/п	Назва теми	Кількість годин
1	Предмет «Культура мови».	2
2	Анатомія і фізіологія мовного апарату.	2
3	Дихання.	2
4	Виховання мовного голосу.	2
5	Дикція.	2
6	Комплексна система вправ для виховання голосу та мови.	2
7	Орфоепічні норми.	2
8	Словесний наголос.	1
9	Підготовка художнього твору.	1
10	Особливість роботи читця над дієвою прозою.	1
	Всього за навчальним планом	17

7.САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Предмет «Культура мови». Українські вірші	4
2	Анатомія і фізіологія мовного апарату. Українські байки	4
3	Дихання. Українська проза	4
4	Виховання мовного голосу. Українські думи	4
5	Дикція. Українські солоспіви	4
6	Комплексна система вправ для виховання голосу та мови.	4
7	Орфоепічні норми. Інтернет-ресурси	4
8	Словесний наголос. Поезія Ліни Костенко	5
9	Підготовка художнього твору. Поезія Тараса Шевченка	5
10	Особливість роботи читця над дієвою прозою. Іван Франко	5
	Всього за навчальним планом	43

8.МЕТОДИ НАВЧАННЯ=

Комунікативний; Пізнавальний; Перетворюючий; Систематизуючий; Контрольний; Словесний; Монологічний; Діалогічний; Бесіда; Взаємоопитування

9. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ ТА ОЦІНЮВАННЯ

До контрольних заходів відносяться: поточний та підсумковий контроль. Оцінювання якості засвоєння навчального матеріалу модулів здійснюється у I семестрі.

Поточний контроль – проведення підсумкових занять, відпрацювання академічних заборгованостей.

Модульний контроль – включає до себе перевірку засвоєння матеріалу вибірових тем курсу (змістовний модуль) згідно з тематичним планом шляхом виконання самостійних та практичних завдань, проведення рубіжного атестування.

Підсумковий контроль – проводиться з метою оцінки результатів навчання та здійснюється у формі проведення семестрового заліку в обов'язку навчального матеріалу, визначеного навчальною програмою, і в терміни, встановлені навчальним планом.

Оцінювання виконаної студентом навчальної роботи здійснюється в балах за 100-бальною системою з переведенням в національну систему оцінювання та систему ECTS.

Серед методів оцінювання – усний, письмовий, практичні, оцінювання організації колективу.

10. ПОРЯДОК ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Максимальна оцінка за кожний змістовий модуль **50 балів**.

Оцінка поточного контролю складається із:

- контрольної роботи (3 теоретичних запитання) – максимальна кількість **50 балів**:

Оцінювання контрольної роботи:

41-50 – якщо відповіді у роботі студента на питання грамотні та обґрунтовані; студент вільно, впевнено володіє навчальним матеріалом, виявляє самостійність мислення, широту кругозору;

31-40 - якщо відповіді у роботі студента демонструють володіння навчальним матеріалом, на питання відповів вірно, але потребує уточнень окремих положень; відсутня необхідна деталізація;

21-30 - якщо відповіді у роботі студента розкривають суть питання, але під час відповіді на питання припускається неточностей і помилок;

11-20 - якщо відповіді у роботі студента демонструють часткове володіння матеріалом, але він не може дати пояснень щодо виконаної роботи, відповіді не повністю розкривають суть питання, допущені грубі помилки;

1-10 - якщо робота студента виконана з помітними помилками і оформлення виконано недбало;

0 - повна відсутність відповіді.

Оцінка за модуль представляє собою суму балів за два змістовні модулі. Максимальний бал дорівнює 100 балам.

ПОРЯДОК ЗАРАХУВАННЯ ПРОПУЩЕНИХ ЗАНЯТЬ

Пропущені індивідуальні заняття зараховуються шляхом самостійного опрацювання студентом тем занять (конспектування, опрацювання додаткової літератури, підготовка презентації, підготовка реферату тощо) із наступним їх захистом за розкладом консультацій викладача.

11. ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	5	відмінно
82 – 89	B	4	добре
74 – 81	C	4 –	
64 – 73	D	3	задовільно
60 – 63	E	3 –	
35 – 59	FX	2	незадовільно з можливістю повторного складання
0 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1.Бурназова В.В. Виконавська самостійність у системі формування професійної компетентності майбутніх фахівців музичного мистецтва. Розвиток творчого потенціалу майбутніх фахівців мистецьких дисциплін як фактор їх професійної самореалізації : колективна монографія / Мартиненко О. В. та ін. ; за ред. А. І. Омельченко. Мелітополь : Видавець ПП Скребейко П. В., 2019. 361 с. С 72-87.

2.Гладишева А. О. Сценічна мова. Дикційна та орфоепічна нормативність [Текст] / Алла Олександрівна Гладишева. – Київ: Червона рута-турс, 2007. – 264 с.9.

3. Гладишева А. О. Сценічна мова і стан сучасної мовної ситуації [Текст] / Алла Олександрівна Гладишева //Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенко-Карого: зб. / М-во культури і туризму України, Київський нац. ун-т театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого. – Київ: Компас, 2007. – Вип. 1. – С. 60-68.

4.Грицан Н. Техніка сценічного мовлення [Текст] / Надія Грицан. – Івано-Франківськ, 2004. – 238 с.11.

5.Грицан Н. Слово у поетичному театрі: навч.-метод. посіб. [Текст] / Надія Грицан. – Івано-Франківськ, 2008. – 300 с.12.

6.Євдокимова В. Д. Тренінги у системі виховання техніки мовлення: навч. посіб. – практ. для студ. вищ. навч.закл. культури і мистецтв [Текст] / Віра Дмитрівна Євдокимова; Луган. держ. ін-т культури і мистецтв. –Луганськ: Прамдрук, 2011. – 160 с.13.Ігнатюк М. М. Монолог у мистецтві драми.

7.Корнішева Т.Л. Виконавська культура як предмет розгляду з позицій діяльнісного підходу Międzynarodowa Naukowo-Praktyczna Konferencja «Badania podstawowe i stosowane: wyzwania i wyniki» (30.08.2016 - 31.08.2016) – Warszawa. 2016/8. Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour» с. 25-29.

9.Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. Посібник / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.

10.Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посібник / О. М. Семенов. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 216 с.

11.Токарська А.С., Кочан І.М. Культура фахового мовлення правника: навч.посібник. – Львів: Світ, 2003. – 312 с.

Словники української мови

1.Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я / Упоряд. Загнітко А. П. — Донецьк: Вид. «Бао», 2008. — 704 с. — ISBN 978-966-481-019-4.

2.Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. — Харків: ВД «ШКОЛА», 2009. — 832 с. — ISBN 978-966-8182-64-2.

3.Словник української мови. У 20-ти т. / Український мовно-інформаційний фонд НАН України; за ред. В. М. Русанівського. — Київ: Наукова думка, 2010. — Т.1. А — Б. — 911 с.